हृत्वा पुनः। भागदानक्रयाधानसंविहाय कृतादिभिः। सप्तधा लौकिकं लेख्यमिति विधं राजशासनम्"। मरीचिरपि "स्थावरे विक्रयाधाने विभागे दान एव च। लिखितेनाप्रुयात् सिद्धिमविवादमेव च" विभागो दायभागः आधानमाधीकरणं संविभागः आदिशब्देन विशुद्धादिपत्रकम्। भागपत्रादीनां लक्षणमाह बृहस्पतिः "भ्रातरः संविभक्ता ये स्वस्वा तु परस्परम्। विभागपत्रं कुर्वन्ति भागलेख्यं तदुच्यते। भूमिं दत्त्वा तु यत्पत्रं कुर्याच्चन्द्रार्कवाचिकम्। अनाच्छेद्यमनाहार्यं दानलेख्यं तदिष्यते। गृहक्षेत्रादिकं क्रीत्वा तत्क्रयमूल्याक्षरान्वितम्। पत्रं कारयते वस्तु क्रयलेख्यं तदुच्यते। जङ्गमं स्थावरं वस्त्रं दत्त्वा लेख्यं करोति यः। भोग्यभोग्यक्रियाकृतमाधिलेख्यं तदुच्यते। ग्रामे देशे च यत्कुर्यात् सत्यलेख्यं परस्परम्। राजाविरोधिधर्मार्थं संवित्पत्रं वदन्ति तत्। वस्त्रं गृहीत्वा कान्तारे लिखितं कुरुते तु यः। कर्माणि ते करिष्यामि दायपत्रं तदुच्यते। धनं दत्त्वा गृहीत्वा तु स्वयं कुर्याच्च कारयेत्। उद्धारपत्रं तत्प्रोक्तमृणलेख्यं मनीषिभिरिति"। विशुद्धिपत्रमुक्तं कात्यायनेन "अभियोगे वस्तुतीर्थे प्रायश्चित्ते कृते बुधैः। विशुद्धिपत्रं दद्येयुर्लेख्यं वाचिकमन्वितम्"। सन्धिपत्रमप्याह स एव "उत्तमेषु समस्तेषु अभियोगे समागते। दत्तानुवादलेख्यं यत् तत्सन्धिपत्रकम्"। कन्याधिपत्रमाह प्रजापतिः "धनी धनेन तेनैव परमार्थं नयेद्यदि। कृत्वा तदाधिलिखितं पूर्वं वाऽस्य समर्पयेत्"। पूर्वमाधिपत्रम्। सीमापत्रमप्याह कात्यायनः "सीमाविवादे निर्णीते सीमापत्रं विधीयते" इति। ऋणशोधने कृते ऋणपत्रनाशादौ सति प्राप्तिपत्रसमर्पणाधस्तात्ताय देवलिखाह याज्ञवल्क्यः "दत्त्वर्णमाटवेद्लेख्यं शुद्धं वान्यत्तु कारयेत्"। अत्र लौकिकं सप्तविधं लेख्यं स्वतन्त्रतन्त्रभेदेन द्विविधकारदेशोक्तम् "लेख्यन्तु द्विविधं प्रोक्तं स्वतन्त्रान्यतन्त्रया"। स्वतन्त्रे साक्षिनियमोऽन्यतन्त्रे तन्नियम इत्याहोत्तरार्द्धेन स एव "असाक्षिमत्साक्षिमच्च विद्धि लेख्यं स्वतन्त्रयोरिति"। असाक्षिमदपौरुषेयम्। याज्ञवल्क्यः "विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितञ्च यत्। तत्प्रमाणं स्मृतं सर्वं वस्तोपधिकृतादृते। इत्यविशेषः प्रसङ्गवस्तोपधिकृतस्यार्थं दर्शनं सर्वलेख्यविषयो न स्वतन्त्रमात्रविषयः। तथा च मनुः "बलाद्गृहीतं बलाद्दत्तं बलाद्यद्यपि लेखितम्। सर्वान् बलकृतानर्थानकृतान्मनुरब्रवीत्"। नारदोऽपि "मत्ताभियुक्तस्त्रीबालबलात्कारकृतञ्च यत्। तदप्रमाणं लिखितं भयोपधिकृतन्तथेति"। अन्यच्च विशेषान्तरमाह योगीश्वरः "यः कश्चिदर्थो निष्पातः स्वस्वा तु परस्परम्। लेख्यन्तु साक्षिमत्कार्यं तस्मिन्नभिकपूर्वकम्। समाप्तावतदर्शनाभिजातिस्वगोत्रकैः। सत्रह्मचारिकालीयपितृनामादिचिह्नितम्"। धनिकनामपूर्वकमित्यनेनोत्तमर्णनामोपरि लेख्यमधमर्णनाम तदध इत्यर्थः। एतदधमर्णपत्रादिविषयमन्यत्राऽसम्भवात्। समाप्तावादि यथा समाप्तमन्यत्रापि सत्रह्मचारिकस्वकृचादिशाखाप्रयुक्तगुणनाम वसुचः कठ इत्यादि। वशिष्ठोऽपि "कार्यं निवेश्य राजानं स्थानं निवसनन्तथा। दायकं ग्राहकञ्चैव पितृनाम्ना च संयुतम्। जातिगोत्रञ्च शाखाञ्च द्रव्यमाधिं समुच्चयम्। इष्टिं ग्राहकहस्तञ्च विदितार्थौ च साक्षिणौ"। स्थानं जनपदः। निवसनं पुरग्रामादिकं ग्राहकोऽधमर्णः। तन्निवेशनप्रकारमाह योगीश्वरः "समाप्तेऽर्थे ऋणी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत्। मतं मेऽस्त्वकुशलञ्च यदत्रोपरि लेखितमिति"। साक्षिणावित्यनेन द्वयोरभ्युपगमात् अवरत्वनियमो नास्त्येतुल्यत्वेऽस्तु न भवत्येवेति। अत्र साक्षिलेखकाभ्यां स्वहस्तचिह्नं कार्यमित्यप्याह स एव "साक्षिणश्च स्वहस्तेन पितृनामकपूर्वकम्। अत्राहमसुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः। उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया कृतमुकस्तुना लिखितं हस्तलेखेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत्"। समाप्तत्वेन शुद्धसाक्षिसङ्ख्याविशेषस्य वैलक्षण्यनियमाय विवक्षितम्। असमाप्तत्वकारणत्वेऽस्तु वैलक्षण्यस्य सामान्यत एव साक्षिषु प्राप्तेर्नोपादेयः। ऋणिसाक्षिणोः सर्वथा विप्रतिपत्तिः नारदः आह "अविप्रतिपन्नः साक्षी यः स्यात् स्वमतं स तु लेखयेत्। साक्षी वा साक्षिणाग्रेण सर्वसाक्षिसमीपतः इति।

त्रिविधं राजशासनमित्युक्तम् तैविध्यं विवेचयति बृहस्पतिः "दत्त्वा भूम्यादिकं राजा ताम्रपट्टे पटेऽथ वा। शासनं कारयेद्धर्मं स्थानवंशादिसंयुतम्। मातापित्रोरात्मनश्च पुण्यायायुष्कसूनवे। दत्तमयायुष्कायाद्य दानं सत्रह्मचारिणे। चन्द्रार्कसमकालीनं पुत्रपौत्रान्वयागतम्। अनाच्छेद्यमनाहार्यं सर्वभावविवर्जितम्। दातुः पालयितुः स्वर्गं कर्तुर्नरकमेव च। भूमिं